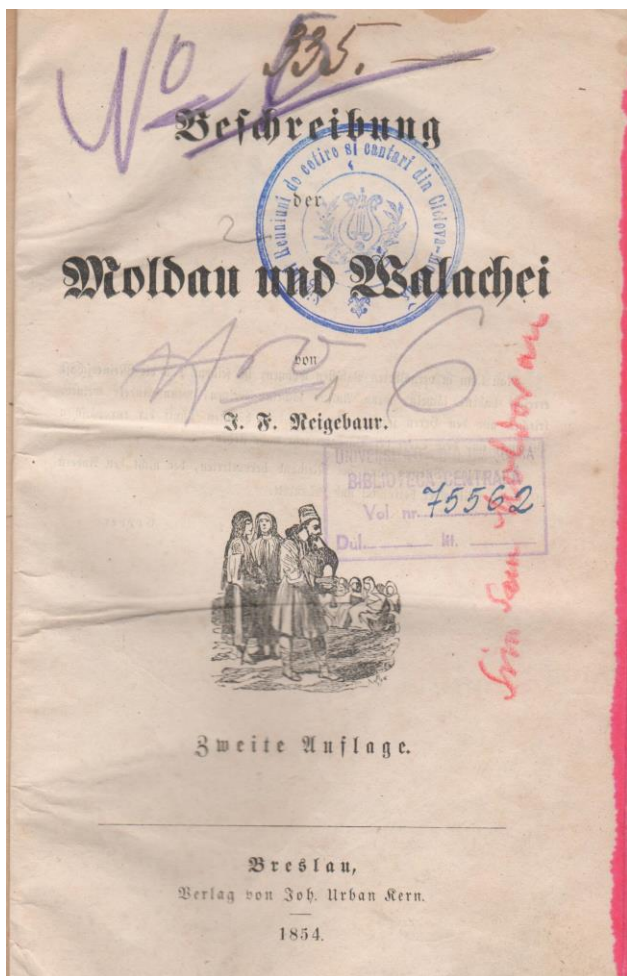


# Patrimoniul

## O carte a lui J. F. Neigebaur și povestea ei

de Vasile Docea

În colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran” din Timișoara se află un exemplar al cărții lui Johann Ferdinand Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei* (Descrierea Moldovei și Valahiei), publicată în anul 1854 la Breslau, la editura lui Johann Urban Kern. Este vorba de a doua ediție a lucrării, care conține 386 de pagini. Prima, având același titlu, fusese publicată cu șase ani mai devreme, la Leipzig. În privința primei ediții, cea din 1848, am putut identifica doar un singur exemplar în România, la Biblioteca Centrală Universitară din București. Exemplare ale celei de-a doua se păstrează în câteva, nu multe, locuri, între altele la bibliotecile centrale universitare din București și din Iași. Așadar, o raritate bibliofilă.



Dincolo de conținutul său, important pentru istorici și pentru antropologi, exemplarul păstrat la Timișoara are povestea lui, poveste care, măcar în parte, se lasă descifrată. Știm cu certitudine că a intrat în colecțiile Bibliotecii Universității din Timișoara (cea care, mai târziu, avea să se transforme în bibliotecă centrală universitară) în anul 1963, când, la 30 octombrie, a fost înregistrat în registrul de inventar. Achiziția s-a făcut de la Colectura de carte, o instituție care, în acei ani, asigura aprovizionarea cu documente a bibliotecilor. A fost înregistrat cu numărul de inventar 75.562, atribuindu-i-se o valoare de 50 de lei. Volumul a fost legat în carton pânzat, probabil îndată după achiziționare, operațiune care a costat și ea 20,65 lei, cum reiese din același registru. Prin operațiunile specifice de legare, mai bine spus prin retezarea marginilor cărții, care avea drept scop îndreptarea acestora, a fost înlăturat un fragment al unei însemnări manuscrise care putea aduce informații suplimentare asupra poveștii acestui exemplar. Dar să nu anticipăm ...

### Cine este Johann Ferdinand Neigebaur...

Johann David Ferdinand Neigebaur (1783-1866) a fost unul dintre cei mai prolifici publiciști germani din secolul al XIX-lea. La moartea sa, prestigiosul *Illustrierte Zeitung* din Leipzig îi onora memoria printr-un lung necrolog, de o jumătate de pagină, în care evidențiază trăsăturile complexe și uneori contradictorii ale personalității sale<sup>1</sup>. Astfel, Neigebaur ar fi fost, înainte de toate, un original, însă unul în sensul cel mai bun al cuvântului. Forța personalității sale se manifesta în toate: de la înfățișare, ținută, mers și maniere, până la convingerile de care era pătruns și la opiniile exprimate.

Fiu al unui pastor luteran din Dittmannsdorf, în Silezia, a studiat teologia și dreptul la Universitatea din Königsberg, apoi a îndeplinit diferite funcții (referendar, asesor) în sistemul

<sup>1</sup> *Illustrierte Zeitung*, Leipzig, nr. 1189, 14 aprilie 1866, p. 247. Necrologul intitulat „Johann David Ferdinand Neigebaur” este semnat cu inițiala W.

judiciar al Prusiei<sup>2</sup>. În 1813, când Prusia iese din alianța forțată cu Napoleon și începe războiul împotriva acestuia, Neigebaur strânge un grup de 300 de soldați, pe care îi echipează pe cheltuila sa și cu care se înrolează într-un corp de voluntari (Corpul Lützow). În jurnalul publicat anonim după încheierea războaielor napoleoniene, relatează cum a fost luat prizonier în bătălia de la Lauenburg (17-19 august 1813), apoi cum, în timpul prizonieratului pertecut la Limoges, a putut să învețe limba franceză și chiar să obțină o diplomă de bacalaureat de la Universitatea de acolo<sup>3</sup>.



Johann Ferdinand Neigebaur. Gravură publicată în *Illustrierte Zeitung*, Leipzig, nr. 1189, 14 aprilie 1866, p. 248

Întors din prizonierat după înfrângerea lui Napoleon, Neigebaur ocupă diferite poziții superioare în justiția și administrația Prusiei, până în 1842, când își dă demisia, ultima funcție deținută fiind cea de director al secției penale a Tribunalului superior din Bromberg. Călătorise mult în acest răstimp și scrisese nenumărate cărți, de la analize juridice la ghiduri turistice, de la istorie politică la statistică. Era bine conectat la lumea științifică de pe întregul continent, fiind membru în mai multe societăți academice. Dacă ar fi să folosim limbajul de astăzi, am spune că, la vârsta de 59 de ani, era un om de știință cu recunoaștere europeană.

<sup>2</sup> Uwe Meier, „Neigebaur, Johann Daniel Ferdinand”, în *Neue Deutsche Biographie*, vol. 19, Berlin, Nauwach - Pagel, 1999, p. 47-48.

<sup>3</sup> [J. F. Neigebaur], *Briefe eines preußischen Offiziers während seiner Kriegsgefangenschaft in Frankreich, in den Jahren 1813 und 1814*, Köln, Rommerskirchen, vol. 1, 1816, 292 p.; vol. 2, 1818, 295 p.

Următoarea sa țintă științifică după demisia din justiția prusiană a fost Moldova. Pentru germani, dar nu numai, lumea românească era încă un spațiu exotic, cvasinecunoscut. Pentru călătorul și omul de știință Neigebaur, era o tentație irezistibilă. Ocazia s-a ivit prin vacantarea postului de consul al Prusiei la Iași. Iată-l, așadar, pe Neigebaur oferindu-și serviciile Ministerului Afacerilor Externe din Berlin pentru postul din capitala Moldovei<sup>4</sup>. Avea, pentru ocuparea acestuia, recomandări înalte, inclusiv de la domnul Moldovei, Mihail Sturdza, care l-a cunoscut cu ocazia călătoriei sale în Berlin (mai-noiembrie 1842), unde și-a vizitat fiii aflați la studii<sup>5</sup>.

La Iași a ajuns în 26 martie 1843 și, îndată după sosire, în paralel cu îndeplinirea sarcinilor specifice funcției consulare, a început să culegă informații pentru proiectele sale științifice și publicistice. De altfel, chiar prin instrucțiunile pe care le-a primit din partea Ministerului Afacerilor Externe al Prusiei la numirea în funcție, era îndrumat să trimită rapoarte la Berlin despre resursele naturale ale principatelor române, precum și despre eventualele descoperiri științifice legate de acestea. I se mai recomanda, dacă tot se afla acolo, să ia parte la cercetările arheologice care ar fi avut loc în „vechea Dacie”<sup>6</sup>.

Îndemnuri în același sens primește și de la diferiți Ioameni de știință din Europa. După cum mărturisește chiar în prefața la *Beschreibung der Moldau und Walachei*, că cel care l-a încurajat să culegă informații despre principatele române a fost „renumitul statistician Moreau de Jonnés” (în carte numele acestuia apare grafiat greșit: „Jannés”). Autor de numeroase lucrări de statistică, acesta a fost, între 1828 și 1851, director al Serviciului de Statistică al Ministerului Comerțului din Paris<sup>7</sup>.

Ca membru al *Societății de medici și naturaliști* din Iași, nu este deloc străin de preocupările științifice din zonă. Informațiile pe care le culege le trimite, sub formă de rapoarte, superiorilor săi, dar

<sup>4</sup> Cererea de numire, din data de 22 august 1842, se păstrează la Deutsches Zentralarchiv, Historische Abteilung I, Potsdam, Auswärtiges Amt II, Acta des Ministeriums der auswärtigen Angelegenheiten betreffend die königlich preussischen Consulate in der Moldau und Walachei zu Jassy und Bukarest, Rep. 6, Nr. 3383, f. 35-36.

<sup>5</sup> Pe larg despre aceasta în Vasile Docea, *Relații româno-germane timpurii. Încercări și eșecuri în prima jumătate a secolului XIX*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 82-83.

<sup>6</sup> Ibidem, p. 90-91.

<sup>7</sup> Mai multe informații despre Alexandre Moreau de Jonnés (1778-1870) și opera sa la Alfred Lacroix, „La vie de Moreau de Jonnés”, în *Journal de la société statistique de Paris*, tome 74, 1933, p. 143-160 ([http://archive.numdam.org/article/JSFS\\_1933\\_\\_74\\_\\_143\\_0.pdf](http://archive.numdam.org/article/JSFS_1933__74__143_0.pdf)).

le va folosi ulterior și pentru redactarea cărților sale. Dintre ele, una este intitulată *Dacien aus den Überresten des Klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen, topographisch zusammengesetzt, nebst einer Übersichtskarte des Trajanischen Daciens* (Dacia, conform vestigiilor antichității clasice, cu atenție specială asupra Transilvaniei, alături de o hartă a Daciei Traiane), fiind publicată la Brașov în anul 1851.

Prestigioase reviste științifice, mai ales din doemeniul dreptului, domeniu pe care Neigebaur îl stăpâna foarte bine, îi publică o serie întreagă de articole. În *Neue Jahrbücher der Geschichte und Politik* din Leipzig avea să îi apară, în 1847, un studiu despre dreptul canonic aplicat în biserica ortodoxă din Moldova și Valahia, în care analizează, între altele, *Pidalion*-ul (colecție de canoane bisericești) tradus și publicat de Veniamin Costachi în 1844<sup>8</sup>; *Konstitutionelle Jahrbücher* din Stuttgart îi publica, în același an, o analiză a boierilor din cele două principate și a locului pe care aceștia îl ocupau în organizarea constituțional-politică<sup>9</sup>. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes* din Heidelberg îi publica, în 1848, un lung articol despre organizarea sistemului judiciar în principatele române<sup>10</sup>; în aceeași revistă îi apărea un alt articol, despre reglementarea divorțurilor în Moldova și Valahia, o temă pe care o tratează prin raportarea ei la practica juridică din întregul spațiu ortodox<sup>11</sup>. Multe articole au apărut în diverse periodice „populare”, în magazine ilustrate și reviste „de familie”. Toate acestea, fac din Neigebaur un real multiplicator al imaginii românilor în Europa, dar mai ales în spațiul de limbă germană.

În verva documentării științifice, însă, pare să-și fi neglijat obligațiile serviciului consular. Faptul avea să-i atragă nemulțumirea superiorilor și, în cele din urmă, în toamna anului 1845, destituirea<sup>12</sup>. Ceea ce dovedește că, în unele situații, prea multă

știință strică! Își petrece restul vieții dând curs celor două mari pasiuni ale sale: călătoriile și scrisul.

### ... și ce conține cartea sa despre români?

În linii generale, *Beschreibung der Moldau und Walachei* este o lucrare monografică despre cele două principate, realizată în conformitate cu uzanțele epocii. Începe cu informații istorice, pentru a continua cu date geografice, apoi cu o descriere a situației constituțional-politice, urmată de o prezentare a situației economice și de evidențierea aspectelor culturale (limbă, știință, literatură etc.). Ea nu este, însă, unitară și coerentă, nici în privința formei, nici în cea a conținutului. Există mari diferențe între felurile în care au fost concepute capitolele și subcapitolele: unele teme sunt prezentate cronologic (fără a fi propriu-zis teme istorice), alte sunt tratate analitic; în tratarea unor subiecte predomină tonul științific, bazat pe argumente și chiar pe date statistice, în altele autorul preferă stilul mai degrabă superficial al ghidurilor de călătorie; în unele capitole, datele culese la fața locului sunt prelucrate atent și sintetizate, în altele, informațiile sunt reproduse în mod brut, fără nici un fel de efort analitic.

O anumită grabă, vecină cu superficialitatea, transpare din felul în care e construit întregul. Uneori, părți întregi se repetă, prin conținut, dacă nu prin formă. De exemplu, povestea „descălecatelor” și a întemeierii Moldovei și Țării Românești, urmată de relatarea pe scurt a unor momente ale istoriei medievale, cu principalii voievozi și cu războaiele împotriva turcilor, este relatată mai întâi în capitolul intitulat „Știri istorice de după migrația popoarelor”<sup>13</sup>, pentru a fi apoi reluată, cu aceleași informații și interpretări în capitolul „Gloria și decăderea Moldovei și Valahiei”<sup>14</sup>. Doar că, într-o parte, „descălecătorul” legendar al Țării Românești este numit Radu Negru, în timp ce, în cealaltă parte, același personaj apare cu numele germanizat Rudolph der Schwarze! Probabil, cele două capitole sunt articole pe care Neigebaur le publicase anterior în reviste diferite, iar apoi, în graba întocmirii cărții, le-a introdus în cuprinsul acesteia, fără să observe că, de fapt, au același conținut.

Capitolele cu adevărat interesante sunt cele în care Neigebaur își notează observațiile directe asupra moravurilor, obiceiurilor și felului de viață al românilor. Nu întâmplător, aceste capitole au fost selectate pentru a fi traduse în limba română într-o

<sup>8</sup> Neigebaur, „Das canonische Recht der morgenländischen Kirche in der Moldau und Walachei”, în *Neue Jahrbücher der Geschichte und Politik*, Leipzig, 1847, vol. 2, p. 495-508.

<sup>9</sup> Idem, „Zustände der Moldau und Walachei: Die Bojaren oder der Adel”, în *Konstitutionelle Jahrbücher*, Stuttgart, 1847, vol. III, p. 192-217.

<sup>10</sup> Idem, „Die Rechtsverwaltung in der Moldau und Wallachei”, în *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*, Heidelberg, vol. 20, 1848, p. 39-51.

<sup>11</sup> Idem, „Die Ehescheidungen in der morgenländischen christlichen Kirche, besonders in der Moldau und Walachei”, în *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*, Heidelberg, vol. 20, 1848, p. 125-129.

<sup>12</sup> Vasile Docea, *op. cit.*, p. 97-101.

<sup>13</sup> Johann Ferdinand Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 48-62.

<sup>14</sup> Ibidem, p. 62-71.

relativ recentă colecție *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*<sup>15</sup>.

### **Reuniunea de cetire și cântări din Ciclova-Montană și donația Crăiniceanu**

Pagina de titlu a exemplarului deținut de Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timișoara ne oferă informații despre foștii proprietari ai cărții. O ștampilă rotundă, în culoare albastră, având inscripția „Sigilul Reuniunii de cetire și cântări din Ciclova-Montană”, indică fără dubii apartenența volumului. *Reuniunea de cetire și cântări din Ciclova-Montană* a fost înființată în 1891, având la origine o societate corală întemeiată cu trei ani mai devreme<sup>16</sup>. Era o formă instituționalizată de socializare culturală, condusă de „intelighenția” satelor și susținută financiar de locuitori, deloc singulară în Banatul acelor vremi. Dar nu doar atunci, deoarece multe dintre ele, inclusiv aceasta, au continuat să funcționeze și în perioada interbelică, după ce Banatul a fost alipit României.

*Reuniunea de cetire și cântări din Ciclova-Montană* și-a format în timp o bibliotecă impresionantă. Aceasta a fost inițiată de Gheorghe Crăiniceanu (1853-1926), care se născuse în localitate, dar care a devenit medic militar în „Regat”, după ce a studiat medicina la Budapesta<sup>17</sup>. În 1908, pe când era colonel și medic militar la Ploiești, a donat *Reuniunii* 218 volume<sup>18</sup>, în valoare de 300 de coroane<sup>19</sup>. Prin colecte și donații, în special de la preoți și învățători, dar și prin abonamente la ziare și reviste, biblioteca ajunge să numere 852 de volume în 1929<sup>20</sup>. Și continuă să crească. „Un mare număr de cărți”, povestește învățătorul Iosif Crețu, președintele de atunci al *Reuniunii*, sunt donate de către scriitorul Ion Dongorozi (1894-1975) în februarie 1932<sup>21</sup>. Cu acea ocazie, donatorului i se organizează o serbare, iar biblioteca se alege nu doar cu noile cărți, ci și cu un nume: cel al lui Nicolae Iorga. Nu întâmplător,

deoarece guvernul condus de Iorga tocmai îl numise pe Dongorozi prefect de Caraș<sup>22</sup>.

Cel mai probabil, cartea lui Neigebaur a intrat în biblioteca *Reuniunii de cetire și cântări* în anul 1908, donată de Gheorghe Crăiniceanu. Acesta publicase, în 1895, o amplă lucrare despre *Igiena țăranului român*<sup>23</sup>, foarte apreciată, pentru care a primit și un premiu al Academiei Române. O a doua ediție a lucrării avea să apară la Oravița în 1908<sup>24</sup>. Crăiniceanu citează, în lucrarea sa premiată, între alte surse, ediția din 1854 a cărții lui Neigebaur, în care se găsesc informații multiple despre organizarea sistemului sanitar în principatele române, precum și despre condițiile de trai ale țăranilor. Această citare nu este o probă indubitabilă a deținerii de către medicul militar a cărții lui Neigebaur, ci doar o dovadă că o cunoștea și că o citise. Totuși, ideea că volumul în cauză i-a aparținut doctorului Gheorghe Crăiniceanu și că acesta l-a donat *Reuniunii de cetire și cântări din Ciclova-Montană* rămâne ipoteza cea mai plauzibilă.

### **Notele infrapaginale ale unui proprietar necunoscut**

Nu știm de unde își va fi procurat Crăiniceanu cartea în discuție, dacă într-adevăr a ajuns să îi aparțină înainte de a o dona amintitei *Reuniuni* din Ciclova-Montană. Un posibil indiciu în legătură cu proprietarul anterior al cărții ne este oferit de două însemnări manuscrise. Ambele sunt făcute cu creionul, în limba germană, cu grafia fracturată specifică secolului al XIX-lea. Prima se află la pagina 313 și constă într-un asterisc plasat în text și în șase cuvinte înscrise în partea de jos a paginii. În paragraful la sfârșitul căruia a fost plasat asteriscul, Neigebaur dezvoltă ideea conform căreia, în imperiul otoman, cu cât mai mare a fost presiunea exercitată de turci asupra creștinilor, cu atât mai mult aceasta a determinat, mai ales din partea grecilor, o rezistență mai puternică și, prin aceasta, o mai bună păstrare a specificului național. Însemnarea manuscrisă din josul paginii arată acordul celui care a făcut-o cu opinia lui Neigebaur: „Ausgezeichnet und wahr! Ist geschichtlich bewiesen” (Excelent și adevărat! Este dovedit istoric). Este însemnarea cuiva care trebuie să fi avut măcar o minimă cultură istorică.

<sup>15</sup> *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. IV (1841-1846), volum coordonat de Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 234-281 (textul lui Neigebaur a fost tradus de Șerban Rădulescu-Zoner).

<sup>16</sup> Iosif Crețu, *Reuniunea de cetire și cântări din Ciclova-Montană. Istoric. 50 ani de activitate 1888-1938*, Oravița, Tipografia Felix Weiss, 1938, p. 6-8.

<sup>17</sup> Victoria I. Bitte, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, Reșița, Editura Timpul, 1998, p. 69.

<sup>18</sup> Vasile Murgu, *Monografia comunei Ciclova-Montană*, Ciclova-Montană, Editura Vasile Murgu, 1929, p. 17.

<sup>19</sup> Iosif Crețu, *op. cit.*, p. 13.

<sup>20</sup> Vasile Murgu, *op. cit.*, p. 16.

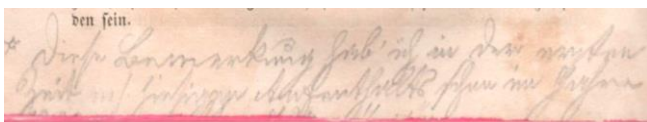
<sup>21</sup> Iosif Crețu, *op. cit.*, p. 28.

<sup>22</sup> Victoria I. Bitte et. all., *op. cit.*, p. 93.

<sup>23</sup> Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena țăranului român, locuința, încălzimintea și îmbrăcămintea, alimentațiunea în diferite regiuni ale țării și în diferite timpuri ale anului*, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1895.

<sup>24</sup> Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena românului*, ediția a II-a, Oravița, 1908.

Cea de-a doua se află la pagina 318 și are aceeași structură: un asterisc în dreptul unui paragraf și o explicație în josul paginii. Asteriscul este plasat în dreptul rândurilor în care Neigebaur se exprimă destul de critic în legătură cu obiceiul românilor din clasele superioare de a consuma multă energie pentru etichetă și toalete moderne, în pas cu cele din Paris. Pe de altă parte, observă Neigebaur, localnicii folosesc nepotrivit aceste toalete: se îmbracă foarte elegant și se vizitează dimineța și în timpul zilei, iar seara, când, așa cum se petrece în Europa, ar trebui să înceapă cu adevărat viața elegantă, românii sunt deja obosiți și se retrag în propriile cămine. De aici ar rezulta și o lipsă a culturii conversației, care este înlocuită de frenezia dansului. Și în acest caz, comentatorul nostru anonim este de acord cu Neigebaur, ba chiar își împărtășește infrapaginal propria experiență: „Diese Bemerkung hab ich in der ersten Zeit ms. hiesigen Aufenthalts schon im Jahre ... [gemacht]” (Această observație am făcut-o și eu la începutul șederii mele aici, în anul ...).



Din nefericire, așa cum am arătat deja, atunci când a fost legată cartea după intrarea ei în Biblioteca Universității din Timișoara, în 1963, a fost retezat ultimul rând al însemnării. Era rândul care conținea tocmai anul în care comentatorul anonim și-a început șederea în România. În această privință, putem doar presupune că este vorba de o dată anterioară anului 1895, an în care, după cum am spus deja, Gheorghe Crăiniceanu se afla probabil în posesia cărții lui Neigebaur, pe care o cita în propria lui lucrare. Cât despre identitatea celui care a făcut adnotările – un german, fără îndoială, care a stat mai mulți ani în România – aceasta ne rămâne, mă tem că pentru totdeauna, necunoscută.

### Un alt posibil deținător al cărții: Sim. Sam. Moldovan

Însemnarea „Sim Sam Moldovan”, făcută cu creion roșu, în apropiere de marginea din dreapta a paginii de titlu, ne indică, probabil, numele unui alt deținător. Spun probabil, pentru că și de această dată ne aflăm pe tărâmul ipotezelor și vom rămâne acolo, câtă vreme nu avem alte informații care să le confirme. Simion Samson Moldovan, născut în 1884 în localitatea Comorâște, unde tatăl său era notar, este cunoscut ca scriitor și monograf al unor localități și instituții din sudul Banatului. Avea

studii elementare și secundare, făcute la Oravița, unde a și lucrat o vreme ca funcționar fiscal<sup>25</sup>. Activitatea sa cea mai vizibilă a fost, însă, cea de jurnalist și proprietar de ziare. A fost, între altele, editor-proprietar al revistei „Banatul”, care a apărut în perioada interbelică<sup>26</sup>. Ultima parte a vieții a trăit-o în Timișoara, unde a și murit, în anul 1867, la vârsta de 83 de ani.

Legăturile lui Sim. Sam. Moldovan cu Ciclova-Montană, aflată la doar câțiva kilometri de Oravița în care acesta a trăit o bună parte a vieții, sunt multiple. Să amintesc aici doar faptul că Moldovan a publicat în 1931 o broșură – în limba germană – despre istoria Ciclovei<sup>27</sup>, iar în 1935, „cu ocazia serbărilor bufenești din Ciclova-Montană”, o alta, despre istoria bufenilor<sup>28</sup>. Se cunoștea, fără îndoială, cu membrii *Reuniunii de cetire și cântări* și știa de biblioteca deținută de aceasta. Va fi folosit chiar unele cărți din această neobișnuit de bogată bibliotecă pentru cercetările sale istorice. Nu știm, însă, în ce împrejurări a intrat în posesia cărții lui Neigebaur, pe a cărei pagină de titlu și-a însemnat numele cu creion roșu. Să se fi întâmplat aceasta atunci, în anii 30, când se documenta pentru lucrările sale? Sau, mai degrabă, după război, când *Reuniunea de cetire și lectură* s-a destrămat, iar biblioteca s-a risipit? Nu ne ajută prea mult nici faptul că, la paginile 359-360, mai multe rânduri sunt subliniate cu același creion roșu cu care Moldovan și-a înscris numele pe pagina de titlu. În orice caz, acest prezumtiv ultim posesor mai trăia încă în momentul (1963) în care exemplarul însemnat de el a ajuns la Colectura de carte din Timișoara și, prin aceasta, la Biblioteca Universității.

Așadar, traseul posibil al acestui exemplar al cărții lui J. F. Neigebaur ar putea arăta astfel: adnotatorul anonim german → medicul militar Gheorghe Crăiniceanu → *Reuniunea de cetire și cântări* din Ciclova-Montană → Sim. Sam. Moldovan → Biblioteca Universității din Timișoara. Sau ar putea, la fel de bine, să arate altfel, cu mai mulți proprietari în acest șir, care nu vor fi dorit să-și lase urmele și pe care, probabil, nu îi vom afla niciodată. Istoria cărților, aidoma celei a oamenilor, are părțile ei ascunse.

<sup>25</sup> Victoria I. Bitte et. all., *op. cit.*, p. 179.

<sup>26</sup> Radu Ardelean, „Istoriografia în revista Banatul (Timișoara, 1926-1930)”, în *Analele Banatului*, serie nouă, Arheologie-Istorie, tom XII-XIII, 2004-2005, p. 566-567.

<sup>27</sup> Sim. Sam. Moldovan, *Versuch aus der Geschichte Banat's die verklungenen Ereignisse des Wallfahrortes Montan-Ciclova zu erfassen*, Oravița, Buchdruckerei J. Kaden, 1931.

<sup>28</sup> Simeon Samson Moldovan, *Din trecutul Bufenilor*, Oravița, Tipografia Iosif Kaden, 1935. Aceasta este una dintre puținele lucrări semnate cu numele întreg.